

מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע

במסכת ב"מ דף ג מובאת מימרת רבה (א-ב):¹

מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע? חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו. והאי בכליה בעי דנכפריה, והא דלא כפריה משום דאין אדם מעיז פניו. והאי בכליה בעי דלודי ליה, והאי דלא אודי אשתמוטי הוא דקא מישתמט מיניה, סבר: עד דהוו לי זוזי ופרענא ליה. ואמר רחמנא: רמי שבועה עליה, כי היכי דלודי ליה בכליה.

בחלק הראשון של מאמר זה אציג את הפירושים השונים שהציעו הראשונים למימרה זו, ואתמקד בפירושו הלא מוכר של ר"י מגאש. בחלק השני אציג נפקא מינות הנובעות מפירושו של ר"י מגאש.

חלק א

פירוש רש"י לשאלת רבה

רש"י מפרש את שאלת רבה (ב"מ שם):

מפני מה אמרה תורה כו' - ולא חשבו כמשיב אבידה לפטרו (=מחמת) שלא כפר בכולו (=ובכך שלא כפר הוא השיב אבדה לבעלים).

בדברי התנאים בכמה מקורות² נאמר כדבר פשוט ומוסכם שמשיב אבדה פטור משבועה. לפי רש"י קושיית רבה מסתמכת על מקורות אלו: היה ראוי להחשיב את המודה במקצת כמשיב אבדה, שהרי היה הנתבע יכול לכפור בכל ומרצונו הודה במקצת.

1. מימרה זו מופיעה גם בעוד מקומות בתלמוד הבבלי: כתובות יח א-ב; שבועות מב, ב; גיטין נא, ב; ב"ק קז, א.

2. א. משנה שבועות לח, ב: "מנה לאבא בידך", "אין לך בידי אלא נ' דינר" פטור, מפני שהוא כמשיב אבידה. ב. בבביתא (מובאת בכתובות יח, א; גיטין נא, ב, שבועות מב, א) אומרים חכמים (לגבי מי שהודה: "מנה לאבין בידי והאכלתיו פרס"): אינו אלא כמשיב אבדה ופטור. ג. בבביתא ב"מ ד, ב אומר רבי עקיבא (לגבי שטר שכתוב בו סלעים דינרים, והלווה טוען שהייב שלש): אינו אלא כמשיב אבדה ופטור.

מדוע משיב אבדה פטור משבועה? רש"י בכמה מקומות³ מפרש שפטור על סמך המשנה בגיטין (מח, ב) "המוצא מציאה לא ישבע מפני תיקון העולם". ברור שכוונת המשנה לפטור משבועה מדרבנן, כדי לעודד אנשים להשיב אבדה. וכן מפורש בלשון רש"י (ב"מ ז, ב):

וחכמים פטרו את משיב אבידה מן השבועה, דתנן: המוצא את המציאה לא ישבע מפני תיקון העולם.⁴

תוס'⁵ והראשונים⁶ חולקים על רש"י, וסוברים שפטור 'משיב אבדה' ופטור 'מוצא מציאה' משבועה עוסקים במצבים שונים. המונח 'מוצא מציאה' מתאר אדם שידוע לבית הדין שמצא את המציאה, ואין לו אפשרות לטעון שלא מצא. במקרה כזה פטור משבועה רק מדרבנן (כדי לא להרתיע אנשים מלהשיב מציאה). לעומת זאת 'משיב אבדה' הוא אדם שלא ידוע כלל שמצא את האבדה, ויש לו אפשרות לכפור שלא מצא, ובמקרה כזה פטור משבועה מדאורייתא, משום שמיגו פוטר (לדעת תוס') משבועה.

לפי זה הקשו הרמב"ן והרשב"א (ב"מ כאן) על רש"י: אם משיב אבדה פטור משבועה (לדעת רש"י) רק מדרבנן, כיצד מקשה רבה "מפני מה אמרה תורה מודה במקצת הטענה ישבע"? הרי התורה קבעה דין זה לפני תקנת חכמים! וצ"ע.⁷

פירוש תוס' לשאלת רבה

תוס'⁸ פירשו שרבה התקשה מדוע לא פטרה התורה את המודה במקצת משבועה מחמת מיגו - שהיה הנתבע יכול לכפור בכל ולהיפטר משבועה (או לחילופין, עלינו להסיק מכאן שמיגו לא מועיל). וכן פירשו הרבה ראשונים (כמדומני רובם).⁹

3. ב"מ ז, ב ד"ה אינו אלא; כתובות יח; גיטין נא, ב ד"ה ורבי אליעזר; שבועות לח, ב.
4. וכן ברש"י כתובות יח, א ד"ה ורבי אליעזר כתב שפטור משיב אבידה הוא תקנתא דרבנן.
5. כתובות יח, א ד"ה ורבי אליעזר, שבועות דף מב, א ד"ה ורבי אליעזר.
6. רמב"ן, רשב"א ור"ן ב"מ ג, א, ר"ן שבועות מב, א.
7. האחרונים הציעו מספר יישובים לשאלה זו, ראה אוצר מפרשי התלמוד ורזא דשבתי ב"מ כאן שליקטו את התשובות.
8. כאן בב"מ ובעוד מקומות בש"ס.
9. פירוש זה מבוסס על שיטת התוס' (בהרבה מקומות בש"ס) שמיגו מועיל לפטור משבועה. אבל שיטת הר"י מגאש ועוד ראשונים שמיגו לא פוטר משבועה. להלן אדון בפירוש מימרת רבה לפי שיטת הר"י מגאש.

הקושי בפירוש רש"י ותוס'

המשותף לפירושי רש"י ותוס' הוא שרבה לא שאל למה קבעה התורה שבועה דווקא למודה במקצת, אלא הקשה ששבועת מודה במקצת סותרת לכאורה כללים אחרים: לפי רש"י את הכלל שמשיב אבדה פטור משבועה, ולפי תוס' את הכלל שמיגו פוטר משבועה.

יש דוחק בכך:

א. המשמעות הפשוטה של הביטוי 'מפני מה' היא: מדוע/למה/מה הטעם והסיבה.¹⁰ אבל לפירוש רש"י ותוס' רבה מקשה שחיוב השבועה סותר כללים הלכתיים אחרים.

ב. לפי פירושי רש"י ותוס' עיקר השאלה חסר בדברי רבה, כי רבה לא מביא את הכלל שמחמתו מתעורר הקושי (לפי רש"י - משיב אבדה פטור משבועה מפני תיקון העולם, לפי תוס' - מיגו פוטר משבועה).

פירוש פשוט לשאלת רבה, והקשיים שבו

תוס' מודעים לדוחק שבפירושם, ומציעים פירוש אחר לשאלת רבה (שמתאים יותר למילות השאלה): מדוע קבעה תורה חיוב שבועה דווקא במודה במקצת, ואילו כופר בכל פטור?¹¹ אבל תוס' שולל פירוש זה, משתי סיבות:

א. אמנם ר' שמעון דורש טעמא דקרא, אבל להלכה פוסקים כדעת חכמים שלא דורשים טעמא דקרא. אם כן לא יתכן שרבה שואל מהו טעם הדין.¹²

10. במקומות אחרים בגמרא שבהם נאמר הביטוי "מפני מה אמרה תורה" השאלה היא על המטרה וההיגיון של הדין: א. בבלי ר"ה טז, א: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח? ... ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת? ... ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג? ... ב. סוטה יז, א: אמר רבא מפני מה אמרה תורה הבא עפר לסוטה? ... ג. סוטה מו, א: א"ר יוחנן בן שאול מפני מה אמרה תורה הביא עגלה לנחל? ... ד. ב"ק סז, ב: אמר ר"ע מפני מה אמרה תורה טבח ומכר משלם? ... ה. סנהדרין קיב, א: אמר ר"ש מפני מה אמרה תורה נכסי צדיקים שבתוכה יאבדו? ו. נדה לא, ב.

אפשר לחלק: כל המקורות הללו הם דברי אגדה, ובדברי אגדה ניתנה הרשות לחפש טעמים למצוות. לעומת זאת מימרת רבה מובאת בהקשרים הלכתיים, ולגבי פסיקת הלכה לא דרשינן טעמא דקרא. אבל אין בכך יישוב מספק, כי בכל אופן זהו אותו מטבע לשון: "מפני מה אמרה תורה!"

11. הם מתיחסים לפירוש זה ברמז כאן בב"מ, ובכתובות (יח, ב) ובגיטין (נא, ב) הם הציעו פירוש זה באופן מפורש.

12. כך כותב תוס' הרא"ש ב"מ דף ג, א; וכן כתבו תוס' כתובות יח, א ד"ה מפני (ברמז) בתחילת דבריהם.

ב. אם נפרש ששאלת רבה היא מדוע כופר הכל פטור, אז תשובת רבה היא שכופר הכל פטור בגלל שישנה הוכחה שהנתבע דובר אמת, שהרי אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו. אולם, תוס' מוכיחים מכמה סוגיות בש"ס שכופר הכל פטור משבועה גם באופן שמסוגל להעיז פניו.¹³

למרות הדחיות של תוס', נראה שישנם ראשונים שפירשו את שאלת רבה כפשטה: מדוע חייבה תורה שבועה במודה במקצת ולא בכופר הכל.

שיטת רש"י בב"ק

רש"י בב"ק (קז, א) כתב שרק לגבי תביעה של הלוואה יש אבחנה: מודה במקצת חייב שבועה מדאורייתא וכופר הכל פטור (וחייב רק שבועת הסת דרבנן). אבל לגבי תביעה של פיקדון אין הבדל, וגם כופר הכל חייב שבועה דאורייתא.¹⁴ הנימוק לכך (בגמרא שם לפירוש רש"י) הוא על סמך מימרת רבה: דווקא במלווה צריך הודאה במקצת כדי לחייב שבועה, שאם לא כן יש ראייה לזכות הנתבע מכך שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו (שעשה לו טובה והלווה לו – תוס'). אבל בפיקדון, היות שהשומר אינו מתיירא להעיז בפני המפקיד, חייב שבועה דאורייתא בכופר הכל כמו מודה במקצת.

רש"י שם כתב:

כדרבה דאמר רבה – אין אדם מעיז פניו בפני זה שעושה לו טובה. הלכך היכא דכפר הכל פטור משבועה, דאי לאו קושטא בהדיה (=בדברי הנתבע) לא הוה מצי למכפר ביה.

מתוך הסבר זה לתשובת רבה ניתן להסיק שהשאלה של רבה היתה: מדוע דווקא מודה במקצת חייב שבועה, ולא כופר הכל?¹⁵ והתשובה היא משום שלנתבע שכופר

13. תוס' כתובות הנ"ל שללו את הפירוש הפשוט במפורש מחמת נימוק זה, ותוס' ב"מ ג, א רמזו לכך.

גם הרמב"ן בחידושויו ב"מ כאן הציע פירוש זה, וכתב שפירוש זה היה הנכון בעיניו (כנראה מחמת התאמתו לפשט המלים של רבה), אבל בכל זאת הרמב"ן דוחה פירוש זה, מחמת הנימוק שלעיל.

14. תוס' בב"ק קז ועוד ראשונים חולקים על שיטת רש"י, ומביאים ראיות רבות שכופר הכל פטור בכל האופנים – גם כאשר מסוגל להעיז פניו ולכפור הכל.

15. במרדכי ב"ק (סימן קלח) עמד על כך שלפי רש"י בב"ק השאלה של רבה מתפרשת באופן שונה. תחילה הוא מפרש (כפירוש תוס' שהובא לעיל) שהשאלה מדוע לא פטרה התורה על סמך המיגו, ואז הוא מוסיף: "ורש"י פירש: מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע ולא כופר הכל? ומשני: חזקה אין אדם מעיז, ואילולי שאומר אמת לא היה מעיז". כלומר: לפי רש"י בב"ק השאלה אינה מחמת המיגו, אלא השאלה מדוע קבעה התורה שבועה רק במודה במקצת ולא בכופר הכל.

בכל החוב יש הוכחה שהוא דובר אמת, משום שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו. לכן באופן שאין טעם זה (בפקדון), באמת חייב הנתבע שבועה גם כשכופר בכל. קצת קשה, שפירוש רש"י בב"ק סותר לפירושו בב"מ. לפי פירוש רש"י בב"מ, שאלת רבה לא נגעה לעצם סיבת חיוב השבועה דוקא לנתבע שמודה במקצת התביעה ולא לכופר בכל, אלא רק מדוע לא נפטור אפילו את המודה במקצת משבועה מחמת שהוא משיב אבדה. התשובה של רבה היא שמודה במקצת אינו נחשב משיב אבדה, משום שאינו מעיז פניו בפני בעל חובו ולא היתה לו אפשרות אמיתית לכפור בכל. לפי זה באופן שיכול להעיז (כגון כפירה בכל בפקדון), אין לחייב שבועת מודה במקצת, אלא להיפך: לומר שבפקדון גם כאשר מודה במקצת ייפטר, כי נחשב משיב אבדה שפטור משבועה.

לעומת זאת לפי פירוש רש"י בב"ק שאלת רבה עסקה בעצם הגדרת חיוב השבועה: מדוע בכלל חייבה התורה רק מודה במקצת ולא כופר הכל, ועל זה השיב רבה שכופר בכל ההלוואה פטור משום שיש הוכחה שדובר אמת (שהרי חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו). לכן הסיקה הגמרא שבפקדון חייב שבועה אפילו כופר בכל. (ואילו לפי רש"י בב"מ המסקנה לגבי פקדון תהיה הפוכה!)¹⁶

פירוש ר"י מגאש למימרת רבה

דעת הר"י מגאש¹⁷ שמגו אינו פוטר משבועה. הראשונים¹⁸ העירו שהר"י מגאש לא יכול לפרש את שאלה רבה כמו תוס' (שמיגו יפטור משבועה). כיצד אם כן יפרש הר"י מגאש את שאלת רבה "מפני מה אמרה תורה...?"¹⁹ הרמב"ן בשני מקומות שונים מציע שתי תשובות שונות לשאלה זו.

16. לעת עתה לא מצאתי מי שהעיר על הסתירה בפירוש רש"י.

17. חידושי הר"י מגאש שבועות דף מה, ב.

18. במסכת שבועות דף מה, ב. ע' רא"ש פרק כל הנשבעין סימן ג' שתמה עליו (לא מכח שאלת רבה). ראה למשל ר"ן שבועות כו, א מדפי הרי"ף שהשיג על ר"י מגאש וכתב: "הכי מוכא הא דאמר רבה מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע. כלומר: למה לא פטרה אותו משום מיגו דאי בעי כפר בכלה. וכן פרש"י ז"ל. ואף על פי שיש לפרשה בענין אחר, זה יותר נכון". נראה שהר"ן רומז שאפשר לפרש את מימרת רש"י כמו פירוש רש"י בב"מ, ששאלת רבה מכוח דין משיב אבדה שמשיב אבדה פטור משבועה. אבל הראשונים לא רצו לפרש כן, שכן פירוש רש"י מוקשה בעיניהם, כמובא לעיל.

19. האחרונים הציעו הסברים רבים למימרת רבה לשיטת הר"י מגאש – ראה אוצר מפרשי התלמוד לב"מ ג, א הערות 90-101. חלק מהאחרונים כתבו שר"י מגאש גם כן מסביר את שאלת רבה כמו תוס', מטעם מיגו שפטור משבועה, אלא שלגבי מודה במקצת זה מיגו מוצלח יותר (מחמת סברות שונות), ובמיגו כזה גם ר"י מגאש מודה שפטור משבועה. אבל נעלם מהם שר"י מגאש

א. במסכת גיטין כתב הרמב"ן (נא, ב):

וכן צריכים אנו לומר לפי דבריהם (=של הר"י מיגאש והסוברים כמותו, שמיגו לא פוטר משבועה) דהא דאמר רבה "מפני מה אמרה תורה מודה מקצת ישבע" לא בא להקשות מפני מה אינו נאמן במיגו שהיה יכול לכפור (=שהרי מיגו לא פוטר משבועה!) אלא כך פירושו: מפני מה [אמרה תורה] מודה מקצת [ישבע] ולא [אמרה] כן בכופר בכל, (=התשובה לכך היא) משום דכופר בכל נאמן הוא, שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו. וא"ת אף מודה מקצת נמי יהא נאמן (=ללא שבועה), שאילו לא היה אמת לא [היה] יכול להעיז? בכוליה בעי דליכפריה ומשום שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו מודה מקצת ומשתמיט במקצת. והיינו דאמרינן בפרק הגוזל [קמא] (קז, א): "ומאי שנא מלוה?", כלומר דכל כופר בכל פטור בה? כדרבה וכו'. מלוה הוא ואינו מעיז, אבל פקדון מעיז ומעיז, אפילו כופר בכל חייב [בו].

לפי הסבר זה שאלתו של רבה היתה מדוע חייבה התורה שבועה במודה במקצת ולא בכופר הכל, והתשובה לכך היא משום שבכופר הכל יש לנתבע הוכחה שדובר אמת, על סמך 'חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו'.²⁰

אבל הרמב"ן דוחה פירוש זה:

ואינו נכון, שאם [היה] הטעם כופר בכל שפטור מפני שאין אדם מעיז, אם כן בבנו שמעיז אפילו כופר בכל היה חייב מן הדין (=ואילו בגמרא בגיטין ובעוד מקומות מבואר להיפך, שהיות שבבנו מעיז פטור משבועה)²¹ ואין כאן מקום להאריך יותר.

ב. במסכת שבועות כתב הרמב"ן הצעה אחרת (דף מב, ב):

ויש לפרש הא דאמר רבה "מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע" דהכי קאמר: למה אמרה תורה מודה מקצת ישבע, ולא אמרה כן בכופר בכל, דמשמע (=מכך שלא אמרה תורה שבועה בכופר הכל) דמודה מקצת ישבע ולא כופר בכל, מפני מה? מי גרע (=מודה במקצת) מיניה (=מכופר בכל)? אדרבא עדיפא טענתיה, שאילו בא לכפור (=בשקר), בכל היה כופר!

וקאמר (=רבה): חזקה היא שאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו, והאי כיון דאודי במקצת רגלים לדבר (=שהוא משקר) וחוששין לו מן השאר, דהאי דלא כפריה משום

בחידושיו למסכת שבועות מוכיח את שיטתו שמיגו אינו פוטר משבועה מכך שמודה במקצת יש מיגו ואעפ"כ חייב שבועה.

20. פירוש זה הוא בעצם פירושו של רש"י בב"ק דף קז, המובא לעיל.

21. דחיית הרמב"ן היא קושיית תוס' ב"ק על פירוש רש"י, שמהגמרא מוכח שכופר בכל פטור משבועה גם באופן שניתן להעיז.

דאין אדם מעיז פניו הוא, ולהכי מודה במקצת ומשתמיט במקצת, ורמא רחמנא שבועה עליה.

וגבי פקדון [כיון] דמעז ומעיז אי כופר בכל פטור מודה מקצת נמי, ולא משום מיגו, אלא משום דמילתא דסברא הוא דליכא לאפלוגי בינייהו.

וזה הפירוש לדעת מי שאומר שאין מיגו לפטור משבועה (=הר"י מגאש), כדבעינן למימר קמן. ואינו מחוור.²²

גם כאן מציע הרמב"ן לפרש לדעת הר"י מגאש את **שאלת** רבה 'מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע' כפשט המלים: מדוע חייבה התורה שבועה דווקא בכופר הכל? אבל יש הבדל גדול בין פירוש זה לפירוש שהציע הרמב"ן לעיל בהבנת **תשובתו של רבה**. בגיטין פירש הרמב"ן את תשובת רבה כפירוש רש"י בב"ק: מבחינה עקרונית התורה חייבה שבועה על כל תביעה ממונית שנובעת מטענת ברי של התובע, ואפילו כאשר הנתבע כופר בכל החוב. סיבת החשד המצדיקה את השבועה היא עצם התביעה, משום החזקה שאין אדם תובע אא"כ יש לו. אלא שאם התובע טוען שהיתה הלוואה והנתבע כופר שלא היתה הלוואה כלל הנתבע פטור משבועה – משום שיש הוכחה שהוא דובר אמת, שכן אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו.

אבל כאן מפרש הרמב"ן את תשובת רבה באופן אחר. החשד שגורם לחיוב השבועה (בלשון הרמב"ן: 'רגלים לדבר') נובע מכך שהנתבע הודה במקצת ולא מתביעת התובע עצמה, וממילא בכופר הכל אין בכלל סיבה להשביע. אבל לא כל הודאה במקצת של הנתבע לתביעה יוצרת 'רגלים לדבר', אלא רק הודאה כזו שנובעת מכך שאינו מעיז פניו בפני בעל חובו היא הודאה שיוצרת רגלים לדבר. משום כך מסיק הרמב"ן שלגבי תביעת פיקדון, שיכול הנתבע להעיז פניו בפני התובע שלא עשה לו טובה והלווה לו כסף, ההודאה במקצת אינה נובעת מכך שאינו מעיז פניו בפני בעל חובו, ולכן פטור משבועה גם כאשר מודה במקצת, ולא מטעם מיגו, אלא משום שאין בכלל רגלים דבר כדי להייבון.^{23, 24}

22. אינני יודע האם כוונתו שהפירוש לדברי רבה לא מחוור, או הגישה שמיגו אינו פוטר משבועה.

23. לכן לפי פירושו במסכת שבועות לא מקשה הרמב"ן על הר"י מגאש מתביעה של בן התובע (כפי שהקשה במסכת גיטין), כי לפי פירושו במסכת שבועות הפטור משבועה בכופר הכל אינו מחמת שאינו מעיז, אלא מחמת שאין הוכחה לתובע מתוך הודאת הנתבע.

24. הרמב"ן **משער** שזו הבנת הר"י מגאש. בהמשך המאמר (בסעיף הודאה שקדמה לתביעה) אביא להסבר זה הוכחה מדברי ר"י מגאש עצמו.

הרחבת ההסבר

נרחיב קצת בביאור הדברים: מצאנו בראשונים הסברים שונים מדוע חייבה התורה שבועה במודה במקצת ולא בכופר הכל:²⁵

- א. תוס' ב"מ דף ג, א (ד"ה מפני מה) כתבו שזו גזרת הכתוב.
- ב. תוס' ב"מ דף ד, א (ד"ה הצד השוה) כתבו שכאשר מודה במקצת נראה שמשקר ולכן ראוי לחייבו שבועה.²⁶ וכן כתב הר"ן²⁷ שטעם השבועה משום שיש רגלים לדבר שחייב, שהרי ודאי משא ומתן היה ביניהם, מה שאין כן בכופר בכל'.
- ג. תוס' בכתובות דף יח, א (סוף ד"ה מפני מה) כתבו שטעם שבועת מודה במקצת מעין גלגול, שהיות ומשלם חלק נשבע על השאר.
- ד. רש"י ב"ק דף קז מסביר שסיבת החשד הוא עצם תביעת התובע וכפי שהרחבתי לעיל.

לכאורה הסבר הרמב"ן למימרת רבה לשיטת הר"י מגאש מתאים לדברי תוס' והר"ן, שטעם השבועה משום רגלים לדבר היות שהודה במקצת. אבל יש הבדל גדול ביניהם: לדעת תוס' והר"ן הרגלים לדבר נוצר בגלל שנודע לנו שהיתה הלוואה, ואילו לפי הר"י מגאש החשד שמצריך שבועה אינו עצם העובדה שהיתה הלוואה, אלא ההודאה בחוב באופן שניתן להסבירה בכך שהנתבע הודה מחמת שלא העיז פניו בפני בעל חובו, היא היוצרת חשד. נ"מ בדבר: לדעת תוס' גם באופן שהיה יכול להעיז ראוי לחייב שבועת מודה במקצת. ולדעת הר"י מגאש אם הודה באופן שהיה יכול להעיז, כגון בפקדון, פטור משבועה.

נעמיק מעט יותר: לפי תוס' (ב"מ ז) והר"ן החשד שהנתבע משקר נוצר מעצם העובדה שהיתה הלוואה. אבל אין זה מובן כל כך: מה בכך שהיה משא ומתן ביניהם? וכי בגלל שלוה ממנו חמישים זוז מסתבר יותר לומר שלא לוה חמישים אלא מאה?! היכן יש כאן אפילו קצת ראיה לומר שלוה ממנו יותר מחמישים? ויש ליישב. עכ"פ לדעת הר"י מגאש החשד לא מתעורר בגלל שהיה משא ומתן ביניהם, אלא ההודאה של הנתבע בנסיבות שבה נאמרה מעוררת את החשד, שכן אם נניח

25. אמנם לא דורשים טעמא דקרא, אבל זה רק כאשר מסיקים מכך מסקנה למעשה.

26. ק"ק לי שתוס' סותר למה שכתבו לעיל בדף ג, א. שם התקשו תוס' מנין שכופר הכל פטור משבועה (ומדוע לא נלמד ממודה במקצת לחייב גם כופר הכל שבועה), ותייצצו גזרת הכתוב, שכן משמע לשון הפסוק "כי הוא זה". לפי דבריהם בדף ד, א לא קשה כלל, כי אמנם מצאנו בתורה שבועה לגבי מודה במקצת, אבל שם יש סברה מיוחדת לחייב מחמת שנראה כמשקר, ואין אפשרות כלל ללמוד משם לכופר הכל שבו לא קיים חשד זה.

27. בחידושים למסכת שבועות (לא החידושים שעל הר"ף) לדף מב, ב.

שהנתבע אכן חייב את כל הסכום תוסבר המציאות של תביעה בכל והודאה במקצת בנקל, שהרי דרך הנתבעים ורוצים לשקר להודות במקצת, בגלל שמפחדים להעיז. לעומת זאת אם התובע שקרן אין לו סיבה לתבוע בשקר דווקא ממי שכבר לווה ממנו, וזהו מקרה בלבד שתבע בשקר דווקא את מי שכבר חייב לו. הסבר המציאות באופן שאין זה צירוף מקרים בלבד עדיף, ולכן יש רגלים לדבר שהתובע צודק, וחיובה התורה שבועה.²⁸

טבלת סיכום חלק א

מודה במקצת בפקדון	כופר בכל בפקדון	תשובת רבה	שאלת רבה	
חייב	פטור, משום שאינו מודה במקצת.	הנתבע לא יכול להעיז לכפור בכל, ולכן אינו משיב אבדה.	למה מודה במקצת אינו פטור מטעם משיב אבדה?	רש"י ב"מ
חייב	פטור, משום שאינו מודה במקצת.	הנתבע לא יכול להעיז לכפור בכל, ולכן אין לו מיגו.	למה מודה במקצת אינו פטור מטעם מיגו?	תוס'
חייב	חייב	גם כופר בכל חייב, ורק כופר בכל בהלוואה פטור, משום חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו.	למה מודה במקצת חייב וכופר בכל פטור?	רש"י ב"ק
יתכן שפטור, כי ההודאה לא נובעת מחוסר יכולת להעיז ²⁹ .	פטור, כי אינו מודה במקצת.	רק מודה במקצת חייב, כי ההודאה מובנת יותר בכך שאינו מעיז פניו בפני בעל חובו.	למה מודה במקצת חייב וכופר בכל פטור?	ר"י מגאש

28. ישנה כאן טענה לוגית: כאשר ניצבות בפנינו שתי אפשרויות שאיננו יודעים איזו מהן נכונה, ואנו נתקלים בעובדה שמוסברת יותר טוב לפי אחת האפשרויות, אזי העובדה נחשבת "רגלים לדבר" לטובת אותה האפשרות שמסבירה טוב יותר את העובדה. הדין בטענה לוגית זו חורג מנושאו של המאמר.

29. זה נכון אם נניח שר"י מגאש סובר כמו דעת רש"י בב"ק קז, שרק בפני בעל חובו שעשה לו טובה והלווה לו אינו מעיז, אבל בפני בעל חוב של פיקדון מעיז. אבל יתכן שר"י מגאש סובר כמו תוס' שם, שכל כפירה בכל היא העוזה, ואם כן מודה במקצת בפיקדון חייב שבועה.

חלק ב

לעיל הבאתי טעמים שונים שהציעו הראשונים מדוע חייבה התורה שבועת מודה במקצת: 1. גזרת הכתוב (תוס' ב"מ), 2. המשא ומתן שהיה ביניהם יוצר רגלים לדבר (תוס' ב"מ ור"ן), 3. היות שכבר משלם חלק מתחייב אגב כך שבועה (תוס' כתובות), 4. כל תביעה מחייבת שבועה אלא אם כן יש לנתבע הוכחה מכך שאינו מעיז פניו בפני בעל חובו (רש"י ב"ק), 5. ההודאה יוצרת חשד שהיא נובעת מחוסר רצון להעיז (ר"י מגאש).

אמנם לא דורשים טעמא דקרא, אבל יתכן שטעמים אלו ישפיעו גם על ההגדרה של דין מודה במקצת.³⁰ להלן אתמקד בשיטת הר"י מגאש, ואראה כיצד הבנתו את מימרת רבה משפיעה על הגדרתו את דין מודה במקצת הלכה למעשה.

הודאה שקדמה לתביעה

הר"י מגאש דן בהודאה במקצת במקרה מיוחד (בחיזושי שבועות מ, ב):

היכא דאמר ליה אינש לחבריה: "חטים יש לי בידך", ואמר לו הנתבע: "הן", ולאחר כך אמר לו [=הנתובע]: "ושעורים נמי יש לי בידך", ואמר לו הנתבע: "אין לך בידי שעורים".

ר"י מגאש מכריע:

מסתברא לן דבכי האי גוונא לא הואי מודה במקצת טענה.

ר"י מגאש מסייע לפסיקה זו ברשימה של סברות והוכחות:

חדא, דהא מילתא דתליא בסברא היא, דכיון דלא טענו חטים ושעורים כאחד קודם שיודה לו בחטים, נמצאת הודאתו בחטים שלא היתה הודאה במקצת טענה, שהרי בשעה שהודה בה, בכל הטענה שטען עליו הודה ולא כפר ממנה כלום, ומשעה שהודה בה נתחייב בה, והוא לא היה זה הטענה שטען עליו בשעורים לאחר כך טענה אחרת בפני עצמה ואינה מתחברת עם הראשונה כדי שתהא טענה אחת ויהיה בה מודה במקצת.

ועוד, דהא טעמא דמודה במקצת טענה (=חייב שבועה) משום דאין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו הוא, והא לא משכחת לה (=שההודאה נובעת מכך שאינו מעיז פניו) אלא היכא דתבע ליה בחטים ובשעורים ואודי ליה בחד מנייהו, דהוה ליה בשעת ההודאה מודה במקצת וכופר במקצת. אבל היכא דאודי ליה (=בחטים) מיקמי

30. גם לפי התנאים שלא דורשים טעמא דקרא, מצאנו פעמים רבות שהגדרת הדין נקבעת על פי טעמו. רבי יהודה (ב"מ קטו ועוד) מתנגד לדרישת טעמא דקרא כאשר פשטות הדין בתורה אינה מבחינה בין המקרים, וכן שולל את הגישה הפוסקת בכל מקרה פרטני על פי הטעם. אין כאן המקום להרחיב ולהוכיח דבר זה.

דליתבעיה בההוא מידי דקא כפר ביה (=בשעורים), מי איכא למימר דהודאתו (=בחטים) משום דאין אדם מעיז פניו הוא? והא אכתי לא תבע ליה בההוא מידי דכפר ביה!

ועוד, דכד דייקת לישנא דגמרא משכחת לה דעל האי סברא, דהיינו הלשון "מודה במקצת הטענה" לא הואי אלא על מאן דהוי בשעת הודאתו במקצת מה שכבר טענו עליו, והאי בשעת הודאתו בכל מה שטענו עליו הודה.

ודאמרינן נמי: "טענו חטים ושעורים והודה באחת מהן" וכל מאן דתנינן במתני' בהאי ענינא - כולהו משמע דלאו אודי הנתבע אלא לבתר דטעין ליה התובע בתרוייהו ולבתר הכי אודי ליה איהו בחד מנייהו דהוה ליה בעידן ההודאה מודה במקצת הטענה.

וכד מעיינת ליה להאי מילתא משכחת לה דמילתא דתליא בסברא היא ומסייע ליה מסקנא דגמרא הילכך מילתא דוקא היא וליכא למיזז מינה כלל.³¹

ר"י מגאש מעלה שתי טענות לפטור משבועה.³² הטענה הראשונה היא שהשבועה מחויבת רק במצב המוגדר הודאה במקצת, ואילו כאשר הנתבע הודה לפני תביעת השעורים אי אפשר להגדיר אותו כמודה במקצת הטענה. טענתו השנייה של הר"י מגאש היא שלפי הסברו של רבה ראוי לפטור משבועה במקרה זה, שכן בשעת ההודאה לא היתה עדיין תביעה נוספת (של השעורים), ולכן אי אפשר לומר שההודאה של הנתבע נובעת מחוסר רצון להעיז בפני בעל חובו.³³

הדברים דורשים ביאור. נכון שהנתבע לא הודה כדי להשתמט, שהרי באותו שלב נתבע רק על החטים וכפר בכל התביעה, אבל כאשר לאחר מכן הוא נתבע גם על השעורים הוא מסוגל לכפור בתביעה זו, וכפירה זו לא תיחשב העזה בפני בעל

31. דברי ר"י מגאש הובאו בראשונים שבועות שם, ונפסקו בשו"ע חו"מ פח סעיף טו-טז.

32. שתי הטענות השניות הן הוכחה מלשונות הגמרא, אבל אינן מנמקות את הדין.

33. יתכן ששתי הטענות משלימות זו את זו. הטענה הראשונה לבדה אינה מספקת משום שניתן להגדיר באופן שונה את חיוב שבועת מודה במקצת, ולומר שחיוב השבועה תלוי במציאות המשפטית שנוצרת בסיום הטענות שבין בעלי הדין, ואם לאחר ההודאה של הנתבע מתברר שיש לתובע עוד תביעה נגדיר כעת את המצב שנוצר כהודאה במקצת. לכן הוסיף ר"י מגאש טענה נוספת, שלפי טעם השבועה אין היגיון לחייב שבועה במצב זה. גם הטענה השנייה לבדה אינה מספקת שכן ניתן לטעון שרק ר' שמעון דורש טעמא דקרא, ולפי חכמים אי אפשר להסתמך על הסבר דין התורה כדי לקבוע את הדין בכל מקרה ומקרה. השילוב של שתי הטענות מראה שאין כאן שינוי מההגדרה הפשוטה וגם יש בפסיקה היגיון.

חובו, שהרי כבר הודה על החטים, ובכפירת השעורים אשתמוטי קא משתמיט, ומדוע לא שייכת סברת רבה?³⁴

מכאן מוכח כפי שפירש הרמב"ן שהובא לעיל את שיטת ר"י מגאש: חיוב שבועת מודה במקצת הוא בגלל שההודאה ניתנת להסבר בכך שהנתבע לא העיז פניו בפני בעל חובו, ולכן הודאה זו מעוררת חשד שטענת התובע אמת. משום כך הקביעה האם לחייב שבועת מודה במקצת נמדדת לפי תחושתו של הנתבע בזמן ההודאה, ולא לפי תחושתו בזמן הכפירה במקצת בשעורים, למרות שאז הוא מסוגל להעיז.³⁵ על סמך הבנה זו של מימרת רבה מסיק ר"י מגאש לפטור משבועה.

מסקנה: לפי ר"י מגאש חיוב שבועת מודה במקצת חל רק כאשר מתקיימים שני תנאים: א. ההודאה של הנתבע נעשתה בעקבות התביעה של התובע. ב. לאור הנסיבות מסתבר לפרש הודאה זו כנובעת מכך שהתובע דובר אמת והנתבע אינו רוצה להעיז ולכפור בכל ולכן מודה במקצת.

משיב אבדה לפי הר"י מגאש

בכמה מקורות מבואר שמשיב אבידה פטור משבועת מודה במקצת. רוב הראשונים מדייקים מלשון הגמרא שפטור משבועה מדאורייתא.³⁶ ממה נובע פטור זה? לעיל³⁷ הבאתי את דברי תוס' והראשונים שפטור מטעם מיגו – שהיה יכול שלא להודות. אבל הר"י מגאש סובר שמיגו לאפטורי משבועה לא אמרינן, ולשיטתו קשה: מדוע משיב אבדה פטור מדאורייתא משבועה?³⁸

34. אפשר לתרץ בדוחק שכיוון שהודאת החטים היתה לפני תביעת השעורים כלל, אז כשחזר ותבעו שעורים הוי העזה לכפור בשעורים ואין זה כמודה במקצת. אבל מלבד שהסברה דחוקה, היא גם לא מתאימה לדברי ר"י מגאש, שכתב: "אבל היכא דאודי ליה מיקמי דליתביעה בההוא מידי דקא כפר ביה, מי איכא למימר דהודאתו משום דאין אדם מעיז פניו הוא? והא אכתי לא תבע ליה בההוא מידי דכפיר ביה!". סברתו מתמקדת בהודאת החטים, ולא בכפירת השעורים.

35. אבל לפי סברת רש"י ב"ק הנ"ל נראה לחייב שבועה, ואין לנתבע הוכחה שהוא דובר אמת בכפירתו על סמך חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו, שכן במקרה כאן בשעת הכפירה הנתבע מרגיש נוח לכפור, היות שכבר הודה קודם במקצת, והכפירה אינה העזה.

36. לעיל (בסעיף שתחת הכותרת: פירוש רש"י לשאלת רבה) הבאתי את שיטת רש"י שמשיב אבידה פטור רק מדרבנן, ואת דברי הראשונים שהקשו עליו ודייקו מלשונות הגמרא שפטור מדאורייתא. גם סתימת דבריו של ר"י מגאש בחידושו לשבועות דף מב, א משמע שלדעתו פטור מדאורייתא.

37. ראה מקורות בהערות 4-5 לעיל.

38. אפשר לתרץ שמשיב אבידה עדיף יותר מאשר מיגו רגיל, ונחשב כמו "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", או: "מיגו דאי בעי שתיק", שהוא בדרגה חזקה יותר ממיגו רגיל, זה מועיל לאפטורי

לפי האמור לעיל נראה לתרץ באופן פשוט: משיב אבדה אינו פטור מכל סוגי השבועה, אלא רק משבועת מודה במקצת, וזה משום שההודאה של הנתבע אינה נובעת מכך שלא רצה להעיז ולכפור בכל התביעה (שהרי לא היתה כלפיו בכלל תביעה), אלא מחמת רצונו להשיב אבידה, ולפי הר"י מגאש הודאה שכזו אינה מחייבת שבועה. זו גם הסיבה שלדעת חכמים כאשר בנו של המלווה תובע את הכסף הלווה פטור משבועת מודה במקצת: כיוון שהלווה יכול להעיז בפני הבן, לא נחשב שההודאה נובעת מכוח התביעה, והודאה שאינה נובעת מהתביעה אינה מחייבת שבועת מודה במקצת.

הילך שנעשה בערמה

בספר התרומות³⁹ כתב בשם הר"י מגאש שטענת הילך פוטרת משבועה דאורייתא רק כאשר הנתבע אינו נראה כמערים, אבל אם נראה לדיין שהוא מערים לומר הילך כדי לדחות השבועה מעליו חייב שבועת התורה, וכן נפסק בטושו"ע סימן פ"ז סעיף ג. הבית יוסף כתב שמקור הדין של הר"י מגאש הוא מהסוגיה בשבועות (מ, ב):

אמר רב ענן אמר שמואל: טענו חטין וקדם והודה לו בשעורין, אם כמערים - חייב, אם כמתכוין - פטור.

בספר גידולי תרומה שם הקשה על הר"י מגאש: אם כן גם בכופר הכל או בשאר גווני שפטור משבועת התורה נאמר גם כן שאם יראה הדיין שהוא כמערים יתחייב שבועה? ותירץ שדווקא לגבי הילך שהוי מודה במקצת, ורק בערמתו רוצה להסתיר כאילו כופר הכל, אבל כשהוא ממש כופר הכל אע"ג דנימא שהוא כמערים, סוף סוף אין כאן הודאה במקצת לחייב שבועה, עכ"ד.

הדברים עדיין אינם מובנים: הרי הילך פטור משבועה משום "כמאן דסקלינהו מלווה דמי" (ב"מ ז, א), דהיינו שנחשב מבחינת ההלכה ככופר הכל למרות שבפועל

משבועה גם לפי הר"י מגאש. משא"כ מיגו רגיל, שאינו נחשב הפה שאסר סובר ר"י מגאש שאינו פטור משבועה.

אבל נראה לדחות תירוץ זה. הר"י מגאש במסכת שבועות דף מב, א מפרש את מחלוקת רבא"י ורבנן בטוענו גדול טענת ברי (כפירוש תוס' בגיטין וכתובות, ולא כפירוש רש"י שם שמדובר בטוענו קטן), ולדעת חכמים נחשב כמשיב אבידה שפטור משבועה. לפי זה אם נרצה לתרץ שפטור מטעם הפה שאסר, נצטרך לומר שגם כאשר הבן הגדול תובע נחשב "הפה שאסר" (למרות שהיתה תביעה), בגלל שאין לנו ידיעה חדאית על קיום ההלוואה ללא הודאתו (בפשטות סברה זו היא מחלוקת בין רש"י ותוס' כתובות טו, ב ד"ה ומודה). אבל אם כן קשה מה שכתב הר"י מגאש בחידושו לשבועות דף מה, ב שהחזרתי מיגו דנאנסו הוי מיגו לאפטורי משבועה ולא מועיל למסקנת הגמ'. והרי גם שם נחשב הפה שאסר ויעיל לאפטורי משבועה!?

הודה במקצת. אם כן אין במצב זה שום סיבה לחייב שבועה, ומה אכפת לנו שמערים?⁴⁰

נראה שלדעת הר"י מגאש פטור הילך משבועה נובע משני טעמים המשלימים זה את זה:⁴¹ ישנה ההגדרה המוזכרת בגמרא "כמאן דשקלינהו דמי", שלפיה הנתבע נחשב ככופר הכל. מעבר להגדרה, יש גם היגיון: לעיל ראינו שלפי ר"י מגאש חיוב שבועת מודה במקצת הוא על סמך ההודאה, ורק כאשר אנו נוטים לפרש את ההודאה כנובעת מחוסר הנוחות של הנתבע לכפור בכל ולהעיז פניו. אבל אם הנתבע לא רק מודה במקצת, אלא גם מזדרז לשלם מיד, ניכר שההודאה אינה נובעת מכך שאינו מעיז פניו, אלא מכך שהוא באמת רוצה לשלם. לכן הודאה שבה הנתבע משיב "הילך" אינה מעוררת חשד שהוא חייב יותר (כטענת התובע)^{42, 43}.

לפי זה מובן מדוע כשמודה בהילך ונראה כמערים חייב, כי נראה שההודאה באה בגלל התביעה, ומה שמזדרז להציע לשלם אינו בגלל רצון כנה, אלא כדי להיפטור מן השבועה.⁴⁴ בנוסף לכך, היות שההודאה והרצון לשלם נובעים רק מהערמה כדי

40. ומה שמבואר בסוגייה בשבועות דף מ, ב הנ"ל שבמערים חייב שבועה, מבואר בלשון הראשונים (חידושי הריטב"א וחידושי הר"ן שבועות שם, טור סימן פח) שזה משום דחשבינן ליה כאילו תבעו כבר שניהם. אבל לגבי הילך לא מתאים טעם זה! וע' בב"ח שהקשה כן, ונחלק על הבית יוסף וסובר שמקור הר"י מגאש אינו הסוגיה בשבועות, ושבאמת פטור מדאורייתא משבועה גם במערים, וכונת הר"י מגאש רק שמדובר בחייב שבועה חמורה כעין דאורייתא. וזה דוחק.

41. בדומה לשני ההסברים שהבאתי לעיל בשם ר"י מגאש מדוע כאשר קדמה ההודאה לתביעה פטור משבועה.

42. ניתן להציע הסבר נוסף (דומה לאמור למעלה) על סמך מה שמוכח מדברי תוס' ב"מ דף ד, א ד"ה וש"מ, שלדעת רב ששת בהילך אין סברת אשתמוטי, ואם מודה במקצת ואומר הילך נחשב שמעיז פניו בפני בעל חובו. (וכן מוכח בשטמ"ק, שכתב שאין למודה במקצת מיגו שיכל לומר הילך, דהוי מיגו דהעזה). וראה נחלת דוד שם שהתקשה בסברת תוס' הנ"ל: למה הודאה של הילך נחשבת העזה, הרי בפועל לא כפר הכל, אלא הודה בחלק? צריך לדחוק דכיוון שכבר נתן לו החלק אז דנים על השאר בנפרד והוי העזה.

43. ניתן להקשות על ההסבר שהצעתי לדין הילך, שכן הודאה בקרקעות נחשבת כהילך (כמו שמבואר ב"מ דף ד, ב), וזה גם אם המודה אינו מציע במפורש לשלם מיד, היות שהקרקעות מזומנות תמיד. והרי בהודאה זו אין סימנים שמצביעים על כנות? נראה לי שהתשובה היא לא פלוג. שכן אין לפסוק בכל מקרה ומקרה לפי טעמו של הדין, אלא רק לתת הגדרה לדין לפי המטרה והטעם שלו (ראה לעיל הערה 30). ההגדרה לדין הילך היא שהודאה שבה החלק שהודה בו מזומן באופן מיידי לפרעון יוצא מכלל הדין, ונחשב כופר הכל.

44. עדיין קשה: מדוע הילך כמערים חייב, ואילו הודאה בקרקעות פטור? הרי גם שם ניתן לומר שההודאה אינה מצביעה על רצון מיוחד לשלם?

להיפטר מהשבועה, אי אפשר לומר "כמאן דשקלינהו דמי", ויתכן שבצאתו מבית הדין הנתבע יסרב לשלם את מה שהציע ב"נדיבות" בפני בית הדין.⁴⁵

העדאת עדים לפי ר"י מגאש

ר' חייא בב"מ (ג, א) מחדש שגם כאשר הנתבע לא הודה במקצת, אלא עדים חייבו אותו במקצת החוב, חייב שבועת מודה במקצת (כאילו הודה) על סמך קל וחומר: שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים. הגמרא (שם) מקשה מדוע צריך קל וחומר, ומה היתה ההו"א לפטור באופן כזה? ומתרצת שהיה מקום לחשוב שהעדאת עדים פטור, על סמך המימרה של רבה "מפני מה אמרה תורה מודה מקצת הטענה ישבע..." והסברו של רבה מתאים רק למודה במקצת, "אבל העדאת עדים דליכא למימר הכי אימא לא, קמ"ל קל וחומר".

מה היתה ההו"א שלא לחייב שבועה על סמך העדאת עדים? רש"י ותוס' מפרשים שהיה מקום לחשוב שבהעדאת עדים אין סברת אשתמוטי, וממילא נאמר שחשוד על הממון וחשוד גם על שבועה ואין טעם להשביע אותו.

תוס' מתקשים שהרי למסקנת הגמרא להלן חשוד על הממון אינו חשוד על השבועה, ונדחקו ליישב. הרמב"ן בחידושיו מקשה עוד על פירוש זה, שאם יש חשוד שמשקר אי אפשר ללמוד על סמך קל וחומר להשביע אותו.⁴⁶

לפי הר"י מגאש נראה לפרש את הגמרא באופן פשוט. בהעדאת עדים לא קיים ההסבר של רבה, ואין בכלל רגלים לדבר לחייב שבועה, כי אין הודאה חלקית של הנתבע באופן שמעורר חשד. לכן ישנה הו"א שאין בסיס לחייב שבועה, ואעפ"כ מלמד אותנו הקל וחומר שניתן לחייב שבועה על סמך העדאת עדים.⁴⁷ אבל זה דווקא בהעדאת עדים ממש, שהיא חמורה יותר מהודאת פיו ונלמדת בק"ו. אבל

45. נראה לענ"ד שאם הנתבע לא רק מציע לתובע "הילך", אלא גם משלם לו בפועל את אותו סכום מיד ברגע שנתבע, כלומר, לא "כמאן דשקלינהו" התובע, אלא שקלינהו למעות ממש, אז פטור משבועה גם כאשר ניכר שמערים. שכן במצב כזה אין בכלל הגדרה של מודה במקצת, ואע"פ שמערים אין לחייב שבועה, כי התביעה בפני בית הדין היא רק על המקצת. משום כך הודאה בקרקע, שבה אין יכולת להעלים את החפץ ולא לשלם, נחשבת הילך תמיד.

46. וזאת מחמת שתי סיבות: א. השבועה כאן אינה החמרה אלא קולא. ב. קל וחומר יכול ללמד דין, אבל לא להסיר חשד מציאותי שמא הנתבע נשבע לשקר.

47. נראה לדייק את לשונו המיוחדת של רבי חייא כאן: שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים. בדרך כלל כאשר למדים דין חדש באמצעות קל וחומר לא מצאנו לשון זה, אלא שכאן רבי חייא מדגיש: מבחינת הסברה יתכן שלא לחייב שבועה, אבל בשל כך נגיע למסקנה שסותרת את כללי ההלכה הרגילים, שלפיהם עדות של עדים עדיפה יותר מהודאתו של האדם, ולכן למדים באמצעות קל וחומר לחייב שבועה.

הודאת פיו באופן שאינה מעוררת חשד, כמו שהודה בחטים לפני שנתבע בשעורים, אין לחייב על סמך עצם העובדה שחייב מקצת.

הודאה במקצת שאינה מחייבת תשלום

כתב ספר התרומות (שער ז סוף חלק ב אות כט):

והיכא דתרי בעלי דינין תובעין זה לזה בתביעות הרבה, חטים ושעורים ומעות, ומודים זה לזה במקצת טענותיהם, זה הודה לו דינין וכפר בשאר, וזה הודה לו במדת חטים וכפר לו בשאר, אי חשבינן להו מודה מקצת זה לזה, מי אמרינן כיון דלטענתיהו דכל חד וחד לא פש ליה גבי חבריה מאי דתבע ליה, מאי דאודי ליה לאו הודאה היא, או דילמא כיון דעל מאי דתבעיה אודי ליה מקצת ולא טען בבי דינא: "תפיסנא ליה במאי דתבענא ליה", אלא אמר: "הריני מזומן לפרוע לו", מודה מקצת הוא?

ובזה נשאל הראב"ד ז"ל והשיב דמסתברא שהשני פטור משבועה חמורה אם הודאתו שוה כמה שהודה הראשון, דהוה ליה כהילך. אבל אם בהודאת השני יותר ממה שהודה הראשון, השני נמי חייב שבועה חמורה, מאחר שלא אמר בשעת ההודאה: "זה שאני מודה לך שנשאר לך בידי איני מחזיק בו אלא מפני שיש לי בידך כך וכך", דכיון דבשעת הודאה הודה כדרך כל מודה מקצת, חייב שבועת התורה. ודומה לו מה שכתב הרב ר' יוסף הלוי זצ"ל בטוענו חטים וקדם והודה לו בשעורים, ואיכא למילף מדבריו דעיקר מודה מקצת אינה אלא בשעת הטענה. הילכך זה הדין ששאלתם מאחר שלא השיב לו: "איני חייב לך כלום שהרי יש בידך משלי חמשים דינין, ונמצא שפרעת מן הכל", מאחר שלא השיב כן מודה מקצת הטענה הוא וחייב שבועה. ע"כ.

וכן נפסק בשו"ע (ח"מ פ"ח, ה, כא):

ב' בעלי דינים שכל א' תובע לחבירו, ואין תביעתו של זה כתביעתו של זה, אלא אחד אומר: "מנה הלוייתך", וזה מודה לו בדינר, והשני טוען: "כור חטים יש לי בידך", וזה הודה במקצת וכפר לו בשאר - אם הודאתו של שני שוה כמו שהודה הראשון, פטור משבועה דאורייתא, דהא הילך הוא. אבל אם הודאתו יותר מהודאת הראשון, (אז גם הוא) חייב שבועה דאורייתא, כיון שלא אמר לו בשעה שתבעו: "לא היו דברים מעולם, שהרי יש לך משלי כנגדו, ובשבילו אני רוצה לתפסו", אלא הודה לו בדרך הודאה גמורה, מודה מקצת הוא.

הראב"ד מסתפק מה הדין במצב שבו קיימות תביעות הדדיות בין שני בעלי הדין, ובשעת ההודאה נראה היה שכוונת המודה לשלם בפועל, אבל זכותו של המודה גם לקזז את החוב שהוא מודה תמורת החוב שלטענתו חברו חייב לו, האם יש להחשיב הודאה זו כהודאה במקצת?

ניתן לתלות שאלה זו בטעמים השונים לחיוב שבועת מודה במקצת שהבאתי לעיל: לפי סברת תוס' בכתובות שהובאה לעיל, שחיוב שבועת מודה במקצת הוא מעין גלגול מחמת שהתחייב בממון, נראה שלא נחייב שבועת מודה במקצת במצב זה, שכן ההודאה של הנתבע לא חייבה אותו בתשלום, וזכותו המשפטית לעכב את הממון ולקזז את החוב שלטענתו מגיע לו. גם אם בפועל יהליט אחר כך לשלם ולא לקזז, אי אפשר לומר שההודאה עצמה יצרה את החיוב לשלם. לעומת זאת, לפי סברת הר"ן שהעובדה שהיה משא ומתן ביניהם יוצרת רגלים לדבר שחייב בכל, נראה שאם הודה הנתבע במקצת החוב של החטים נוצר "רגלים לדבר" כנגדו, גם אם זכותו לעכב ולא לשלם בפועל.

אבל הראב"ד פוסק אפשרות ביניים בין שתי האפשרויות שהצעתי. לדעתו הפסיקה תלויה במצב: אם בשעת ההודאה בחטים הנתבע כבר העלה את טענת הקיזוז ואינו מתכוין לשלם בפועל, אין חיוב שבועת מודה במקצת. אבל אם בשעת ההודאה הנתבע לא העלה את טענת הקיזוז אלא "הודה לו בדרך הודאה גמורה" (לשון השו"ע) אז נראה שכוונתו לשלם, ולכן יש חיוב שבועת מודה במקצת.

הראב"ד מסיק דין זה מתוך פסיקת הר"י מגאש לגבי הודאה שקדמה לתביעה שהובאה לעיל. הדברים מובנים היטב לפי האמור לעיל: לפי ר"י מגאש כדי לחייב שבועת מודה במקצת צריך שההודאה תתפרש כנובעת מכוח התביעה, ומכוח רצונו של הנתבע שלא להעיז פניו בפני בעל חובו. לכן חיוב השבועה אינו תלוי רק בחיוב המשפטי מחמת ההודאה, אלא בהקשר (קונטקסט בלעז), ובפרשנות הפסיכולוגית שנראית סבירה מתוך הקשר הדברים.

אני מסופק: מה הדין בהעדאת עדים באופן כזה? כלומר, כאשר העדים מעידים שהוא חייב מקצת חטים, אבל לפי טענותיו הוא יכול לעכב את תשלום החטים תמורת חוב שחברו חייב לו, האם ניתן לחייב שבועת מודה במקצת?

נראה לי שבמצב זה אין חיוב שבועת מודה במקצת, שכן אין כאן הודאה שהיא "בדרך הודאה גמורה" (כלשון השו"ע), אלא חיוב על ידי העדים, ועדותם של העדים אינה מחייבת בפועל תשלום, שכן יכול הנתבע לתבוע קיזוז. גם לא ניתן לומר שהעובדה שהנתבע לא הזכיר את הקיזוז מראה שרצונו לשלם בפועל (כפי שטען הראב"ד), שכן הנתבע לא הודה בכלל בחוב! הבדיקה של ההקשר והכוונה של המודה אינה רלבנטית בכלל כאשר מדובר בהעדאת עדים, וכאשר חיוב השבועה נובע מהעדאת עדים צריך מדד אובייקטיבי: האם ההודאה היא אכן הודאה מחייבת.⁴⁸

48. מצד שני, אם נאמר שפטור משבועת מודה במקצת, יוצא שישנם מקרים שבהם הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים. וקצת צ"ע.

סיכום

- א. לדעת ר"י מגאש חיוב שבועת מודה במקצת נובע מכך שההודאה של הנתבע מעוררת חשד, וניתן לפרשה כנובעת מחוסר יכולתו של הנתבע לכפור בחוב לגמרי.
- ב. משום כך, כדי לחייב שבועת מודה במקצת לא די בכך שהיתה הודאה במקצת החוב, אלא נדרש גם שהנסיבות שבהן נאמרה ההודאה ירמזו על האפשרות שהודאה זו נאמרה מחמת הקושי הנפשי להעיז ולכפור בכל.
- ג. במאמר הובאו כמה פסיקות שבהם ר"י מגאש מכריע האם לחייב שבועת מודה במקצת מתוך בדיקה האם ההודאה נאמרה באופן שמעורר חשד:
1. כאשר ההודאה של הנתבע נאמרה לפני שהוצגה תביעה כספית נוספת.
 2. הודאה שניתנה ללא תביעה כלל (משיב אבידה), או לאחר תביעה של אדם שאין חשש להעיז בפניו (בנו של החייב).
 3. כאשר ההודאה מעוררת חשד, אנו מחייבים שבועה גם אם פורמלית ההודאה אינה מתייחסת לחוב העומד בפני בית הדין (הילך כמערים).
 4. הודאה בחוב שניתן לקזזו כנגד חוב מקביל נמדדת לפי הנסיבות שבהן היא נאמרה.
- פסיקות אלו נפסקו גם בשו"ע.
- ד. כאשר עדים מחייבים את האדם במקצת החוב יש חיוב שבועת מודה במקצת על שאר החוב. חיוב השבועה במצב זה נוצר מחמת החוב החלקי, ללא תלות בנסיבות שגרמו לכך.